

MÓDSZERTANI FELÜGYELET A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN

ALEKSANDĀR KAZANDĀIEV *

A bolgár könyvtárügy vezetésméleletében** nem találunk a szakfelügyeletre vonatkozó speciális kutatásokat. Az Egységes Könyvtári Rendszer alapidokumentuma, az 1970-es 2. számú határozat¹ úgy említi a felügyeletet, mint az egyes könyvtárak vezetésének alapvető feladatát. Ebből következően a felügyelet nem tekinthető a módszertani irányítás kötelező önálló funkciójának és gyakran egybeolvad a módszertani segítségnyújtással.^{2,3} A könyvtárügy fejlődésével párhuzamosan a módszertani felügyeletnek is számos formája alakult ki; a felügyelet tartalma és rendeltetése különböző volt az egyes szakaszokban.

Történeti fejlődésének vizsgálata iránt nagy az érdeklődés, ebben az írásban azonban csak az Egységes Könyvtári Rendszer 1970-ben történt létrehozása utáni módszertani felügyeleti tevékenységgel foglalkozunk. Ezt a korlátozást az a minőségi ugrás indokolja, amely a jelzett időpont után a Bolgár Népköztársaság könyvtárügyének fejlődésében és a módszertani irányítás követelményeiben bekövetkezett.

A felügyelet, mint az irányítási funkció sajátos fajtája, fontos helyet foglal el a könyvtárügy irányításában. Feladatai teljesítése érdekében módot ad az adott könyvtári rendszer lehetőségeinek meghatározására, stratégia és taktika kialakítására. A módszertani irányítás rendszerében a felügyelet biztosítja a visszacsatolást a könyvtári rendszer célja és tényleges állapota, minősége között, feltárja továbbá az előforduló eltérések megszüntetésének lehetőségét is.

Feltétlenül szükséges különbséget tennünk a technológiai fegyelem, a munka és a szervezet minőségi színvonalának fenntartására irányuló felügyelet és az ún. adminisztratív felügyelet között. Az Egységes Könyvtári Rendszer megszervezése során az egyes könyvtárakban végzett ellenőrzések esetét kivéve megtörtént az adminisztratív felügyelet elkülönítése a módszertanitól. Lényegében ez a megkülönböztetés összefügg a másik felügyeleti funkcióval, a szabályozással. A szabályozás feladata, hogy kiküszöbölje a könyvtári rendszerben előforduló eltéréseket. A módszertani irányításnak ezt a két funkcióját (felügyelet és szabályozás) egyes esetekben csak az illetékes módszertani szervek gyakorolják, máskor a módszertani és az adminisztratív szervek is. Ezért különösen

* A szerző a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár Tudományos Módszertani Központjának (Sofia) munkatársa.

** Megjegyzés a magyar fordításhoz: A bolgár r'ukovodstvo szó egyaránt jelenti az irányítás és a vezetés fogalmát, a kontrol szó pedig a felügyelet és az ellenőrzés fogalmát. A fordítás során a cikk egészének figyelembe vételével alkalmaztuk ezen szavak egyik vagy másik magyar jelentését, remélhetőleg a szerző szándékait megközelítő sikerrel.

fontos a helyes és teljes értékű irányítást biztosító koordináció. A módszertani felügyelet alapelve a társadalmirányítás egészével, az irányítás szocialista formáival való összhangra törekvés. Csak így lehet a felügyeleti formák és fajták gyakorlatát helyesen differenciálni.

A módszertani felügyelet helyes funkcionálásának minden szükséges eleme biztosított. Ezek közé tartozik elsősorban a könyvtári rendszer tényleges állapotát tükröző információs rendszer. Megkülönböztetett figyelem irányul a hitelességre nemcsak formailag, hanem az információs rendszer adattartalmát illetően. A jelenlegi információs rendszer alapja az állami statisztika és az Egységes Könyvtári Rendszer számára információkat szolgáltató szakosított rendszerek. Specifikussága szerint az állami statisztikai adatgyűjtés kiterjed az ország valamennyi adatszolgáltatásra kötelezett könyvtárra, de csak igen kevés mutatóra. A szakosított információgyűjtő rendszerek közül legműködőképesebbek és a legtöbb adattal a megyei könyvtárak és a cítlísték adatbázisai rendelkeznek. Az állami statisztika szervezetileg kétszintű, megyei és országos, a szakosított rendszereknél a könyvtári hálózat struktúrájától függően egy vagy kétszintű lehet. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár Tudományos-Módszertani Központja folyamatosan dolgozik a jelenlegi információs rendszer fejlesztésén. Ebben az Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottsága is támogatja, az állami statisztikai adatgyűjtés fenntartójaként.

Második alapvető elem a ténylegesen megállapított helyzet összevetése a rendszer normatívájával. Ezen összevetés alapján pontos jellemzés adható a vizsgált tárgy minőségéről. Pillanatnyilag alapvető nehézség a normatíva pontatlansága, relativitása, sőt némely esetben hiánya. Mivel a könyvtárak nem öncélú intézmények, az alapelvnek megfelelően közvetlen összefüggésben állnak az adott időszak társadalmi igényeivel, felmerül a gyanú, hogy egyes esetekben nem előzték-e meg a társadalmi igényeket. Ez a kérdés még bonyolultabbá teszi a harmadik elem, a diagnosztika alkalmazását. A diagnosztika a megállapított eltérések okainak feltárását jelenti. A helyzet diagnosztizálása meghatározza a döntéseket. Jelenleg ez a tevékenység a legnehezebb, mert a korábbi döntéseket, és azok végrehajtásából eredő fogyatékoságokat is figyelembe kell venni, azokkal összeegyeztetve kell új döntést hozni. Nehezíti ezt az is, hogy gyakoriak a nem szabványos megoldások. Ezért a fő törekvés az, hogy a legjobb és legtapasztaltabb, nagy gyakorlattal és elméleti felkészültséggel rendelkező szakemberek végezzék ezt a tevékenységet. Ellenkező esetben a hibalehetőség túl nagy, amely a felügyeleti szerv autoritásának csökkenéséhez vezethet, ez pedig nem lehet közömbös.

A módszertani felügyelet kiválasztott elemei szakaszosan jelentkeznek, függetlenül a módszertani irányítás szintjeitől és formáitól. Összességében meghatározzák a módszertani felügyelet tartalmát.

A módszertani felügyelet szervezeti struktúrája megfelel a módszertani munka szervezeti struktúrájának. A már említett 2. számú határozattal összhangban a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár az Egységes Könyvtári Rendszer általános módszertani irányító szerve, következésképpen a felügyelet felelőse is. A felügyelet elsősorban a Tudományos-Módszertani Központ révén valósul meg, közvetlenül kiterjed a központi ágazati tudományos könyvtárakra, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságaira, a megyei könyvtárakra

és néhány önálló könyvtárra (például központi szervek, a Kulturális Bizottságnak alárendelt felsőoktatási intézmények, stb. könyvtáira).

A felsorolt szervezetek a saját könyvtári hálózatuk feletti módszertani felügyeletet két szinten gyakorolják. Kivételt képeznek az önálló könyvtárak, amelyeknél a módszertani irányítás egyszintű, valamint a megyei könyvtárak, amelyek szakemberekkel támogatják a Könyvtárak Megyei Igazgatóságait a felügyelet gyakorlásában. A Központi Ágazati Tudományos Könyvtárakban saját módszertani részlegeik végzik a felügyeletet, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságainál – amelyek a megyei könyvtárak 1979-ig meglévő módszertani részlegeire épültek – a felügyeletet saját szakemberek végzik.

A Könyvtárak Megyei Igazgatósága a szabályzat⁴ szerint egy, a Megyei Kulturális Tanács vezetése alatt álló speciális egység, amelynek joga van a (Bolgár Népköztársaságban alapvető területi egységként kezelt) megye területén található valamennyi könyvtár módszertani felügyeletére, függetlenül a könyvtárak tárca szerinti hovatartozásától. Ez a helyzet a hatáskör megkettőzéséhez vezet a Központi Ágazati Tudományos Könyvtár és a Könyvtárak Megyei Igazgatósága között, felvetődik a koordinálásuk kérdése, de nem a felügyelet fajtáját, hanem tartalmát, irányát és feladatait illetően. Az itt dolgozó szakemberek részt vesznek az említett módszertani szervek információellátásában csakúgy, mint a felügyelet gyakorlásában. Elvileg az említett hatóságoknak joguk van a felügyelet mindazon formájának gyakorlására, amellyel az alacsonyabb szintű hatóságokat is felhatalmazták. A gyakorlatban kialakult formákból kiindulva a felügyeletet meghatározott jegyek szerint az alábbiak szerint lehet csoportosítani:

Tárgy szerint

- A teljes Egységes Könyvtári Rendszer Módszertani felügyeletét a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár látja el. Munkája során az állami statisztikai információkra, valamint vizsgálati eredményeire támaszkodik.
E felügyeleti forma rendelkezik a leggazdagabb normatív bázissal, ezért szinte teljes összehasonlítást tesz lehetővé a valóságos helyzet feltárása érdekében. A diagnosztika itt is döntő jelentőségű, az esetleges hibák következményei súlyosak. Jelenleg folyamatban van a teljes Egységes Könyvtári Rendszer módszertani ellenőrzése, amelynek célja a normatív bázis alapvető átdolgozása. Ilyen ellenőrzés évente is szokott lenni, de azok kisebb mélységűek és volumennűek.
- Az Egységes Könyvtári Rendszer egyes részeinek módszertani felügyelete. Ide sorolható a főhatósági, területi és más szempont szerint egyesített könyvtári hálózatok felügyelete. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságai és a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak végzik. Jelenleg ez a módszertani felügyelet legkifejlettebb formája, ami főként annak köszönhető, hogy az adminisztratív felügyelet maximális közelségében helyezkedik el, sőt a két felügyeletet gyakran azonos szerv gyakorolja. Előnye, hogy szakosított információgyűjtő rendszerekkel rendelkezik, amelyek teljesebb képet nyújtanak a hálózat állapotáról. Az egyes hálózatok normatívái azonban eltérő színvonalúak, és ez behatárolja a diagnosztika lehetőségeit is. Legjobb

a megyei könyvtárak és citalistaék normatívái, legrosszabbak a vállalati és intézményi könyvtárakéi. Most folyik az egyes könyvtári hálózatokra vonatkozó normatívák kidolgozása, illetve kiegészítése.

- Az Egységes Könyvtári Rendszer egyes elemeinek módszertani felügyelete. Ebben a formában a felügyelet tárgya az egyes könyvtár mint egész vagy valamely tevékenysége. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságai, a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak és az egyes könyvtárak vezetése végzi szakirányú illetékessége szerint. Abból eredően, hogy közel áll a módszertani segítségnyújtáshoz, ez a leggyakoribb felügyeleti forma. Jellemzője az egyéb rendszerekből kapott információk felhasználása, ami lehetővé teszi a normatívák összevetését a sajátos körülményekkel, valamint a helyes diagnosztizálást. Komoly problémát jelent a határok megállapítása, amelyek között a normatívától el lehet térni. Az adminisztratív felügyelettől való elkülönítése gyakran nemcsak nehéz, de lehetetlen is. A gyakorlat azt mutatja, hogy ennek vannak pozitív és negatív oldalai, különösen, ha a könyvtár vezetője gyakorolja a módszertani felügyeletet.

Tervszerűség szerint

- Tervszerű módszertani ellenőrzés. Ebben az esetben a módszertani ellenőrzés elvégzése az illetékes módszertani szerv tervében szerepel. Ez a felügyelet teszi ki – a szocialista állam tervszerűségi követelménye következtében – a felügyeleti munka nagyobb hányadát. A különböző szinteken módszertani tevékenységgel foglalkozó szakemberek munkaidejük 20–40%-át fordítják erre.
- Soron kívüli módszertani ellenőrzés. Ezt a jelenlegi felügyeleti rendszer előírja, de nincs előírva a tervidőszakra (ami rendszert egy évet jelent). Erre a vizsgálatra a könyvtár vezetőjének változásakor, továbbá a könyvtár vezetőjének, illetve a felsőbb szervek vagy adminisztratív irányító szervek indokolt kérése alapján kerül sor. A módszertani felügyelet különböző szintjein a szakemberek munkaidejének 3–5%-át veszi igénybe.

A résztvevő szervek szerint

- Önálló módszertani ellenőrzés. A leggyakrabban előforduló forma, amelynél mint ellenőrző szerv csak a közvetlen módszertani irányító vesz részt.
- Együttes módszertani ellenőrzés. Két vagy több módszertani szerv részvételével, vagy az adminisztratív szervekkel együttesen történik. Elterjedtebb a két módszertani szerv együttes ellenőrzése, amelyből az egyik rendszert a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár. Sajnos még nem vált gyakorlattá a főhatósági és területi szervek együttes munkája. Ezt a hiányosságot a lehető legrövidebb idő alatt meg kell szüntetni. Az adminisztratív szervekkel való együttes ellenőrzés jelenleg csak az Állami és Népi Ellenőrzési Bizottsággal való közös munkát jelenti. Az információs rendszerrel kapcsolatban meg kell említeni az Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottságával és annak területi alosztályaival

végzett együttes módszertani ellenőrzést is. Nem teljes értékű a gazdasági szempontú ellenőrzési együttműködés a Pénzügyminisztériummal. A módszertani felügyelet során jelentős szempont a szabványok betartatása. Sajnos a felügyeleti funkcióit ezen a területen is csak a könyvtári módszertani szervek gyakorolják és távol maradnak az Állami Tudományos és Műszaki Fejlesztési Bizottság mellett működő Szabványosítási Főigazgatóság és alárendelt részlegei, az Állami Minőségfelügyelet és a megyei szabványosítási központok. Mint látható az együttes módszertani felügyelet még mindig a fejlődés alacsony szintjén áll, noha nagy a jelentősége az Egységes Könyvtári Rendszer és a szocialista állam egyéb rendszerei közötti kapcsolatban. Az adminisztratív és társadalmi szervezetekkel együtt történik az ellenőrzés a szocialista munkaversenyek esetében.

A vizsgálat helye szerint

- Felügyelet a módszertani felügyeleti szervnél. Elsősorban az ellenőrzött szervektől, intézményektől bekért dokumentumok alapján történik.
- Módszertani ellenőrzés a helyszínen. Fajtái:
 - *instrukciós* (amelyet a felettes szerv gyakorol);
 - *átadási* (személycserék alkalmából, a könyvtáron belül egyes személyek vagy szervezeti egységek között történik);
 - *folyamatos* (a könyvtár egyes szervezeti egységein belül folyik, többnyire csak a nagykönyvtárakban fordul elő).
- Összevont módszertani ellenőrzés. Ez az előző két formát együttesen alkalmazza, vagyis a módszertani szerv előzetesen ellenőrzi a dokumentumokat, majd helyszíni vizsgálatot tart.

A különböző szempontok szerint végzett ellenőrzés formáinak megkülönböztetése többféle módon is lehetséges. Úgy véljük, hogy a felsoroltakkal egy olyan tipológia alapjait vetettük meg, amely továbbfejleszhető és pontosítható. Ehhez azonban ezt össze kell vetnünk a gyakorlatban jelenleg alkalmazott formákkal. A kölcsönhatás alapján mind a tipológiát, mind a módszertani felügyelet jelenlegi formáit korszerűsíteni kell. Nézzük meg a jelenlegi gyakorlati formákat:

Komplex felülvizsgálat, amelyet eddig csak a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár Tudományos-Módszertani Központja végzett. Egyes esetekben bekapcsolódtak a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár más egységeinek munkatársai is. A terv szerint 3–5 komplex vizsgálatot kell lefolytatni, a könyvtári tevékenység különböző területeivel foglalkozó 5–8 szakember részvételével. Időtartama rendszerint 5 nap a helyszínen és 5–10 nap az előzetes felkészülés és diagnosztika készítés ideje (írásbeli jelentésekkel). A jelentéseket az eltérések korrekciójára vonatkozó javaslatokkal együtt a vizsgálat vezetője összegezi, és ez a felügyelő kollektívával történő megvitatás után átkerül az ellenőrzött hálózathoz, annak adminisztratív és módszertani irányítóihoz és azokhoz a szakemberekhez, akiknek tevékenységét vizsgálták. Ilyen vizsgálat tárgya lehet az Egységes Könyvtári Rendszer, a Könyvtárak Megyei Igazgatósága, a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak és a me-

gyei könyvtárak egysége. Az alacsonyabb szintű könyvtárakat csak kiegészítő jelleggel vizsgáljuk, vagy akkor, ha ezt az intézmény módszertani irányítói igénylik.

Speciális felülvizsgálat, amelyet minden módszertani vezető végez. Részt vehetnek benne az adminisztratív és társadalmi szervek képviselői (általában 1–3 szakember bevonásával folyik). Tárgyát képezhetik az Egységes Könyvtári Rendszer részei és elemei, lehet tervezett vagy terven kívüli. A vizsgálat eredményét nem kötelező közölni és írásban sem kell rögzíteni.

A területi felelősök ellenőrzése, amelynek során az egyes területeken működő szakfelügyelőket ellenőrzik. Ezt alapvető ellenőrzési formának tekinthetjük a Bolgár Népköztársaságban. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár évi két látogatást tervez az egyes hálózatok, könyvtárak, megyék felügyeletére. A látogatások 5–10 napig tartanak és előkészítésből, valamint feladatmeghatározó javaslatok megfogalmazásából állnak. A Központi Ágazati Tudományos Könyvtárakban és a Könyvtárak Megyei Igazgatóságainál az ellenőrzés általában helyszíni és a javaslatokat a módszertanos füzetében rögzítik. (Ilyen füzetnek minden megyei könyvtárban kötelezően kell lennie.) A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtártól eltérően a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak szakemberei az egyes könyvtárakat és tevékenységeket, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságának szakemberei pedig az egyes hálózatokat, településrendszereket és tevékenységeket ellenőrzik. Amennyiben a felelős nem kompetens, felhasználják az illetékes szakember szolgáltatait akár a vizsgálandó egység, akár az ellenőrzést végző szerv munkatársai köréből. Külön figyelmet fordítanak az utóvizsgálatra, amelynél a felelős szakember az előző vizsgálata alkalmából tett javaslatok teljesítését ellenőrzi. Az ellenőrzés alapjául az előző jelentés és a módszertanos füzete szolgál. Ez az ellenőrzés az operatív visszacsatolás szerepét tölti be az egész felügyeleti rendszer és még inkább a diagnosztika vonatkozásában.

Következtetések

A Bolgár Népköztársaságban az Egységes Könyvtári Rendszer tevékenységének fejlett módszertani felügyeleti rendszere működik. A fejlődés jelenlegi szintjén – néhány objektív és szubjektív hiányosságtól eltekintve – a felügyeleti rendszer kielégíti a módszertani irányítás igényeit. Különösen nagy jelentősége van a koordináció fejlesztésének az adminisztratív és módszertani szervek, valamint az egyes módszertani szervek között is. Az Egységes Könyvtári Rendszer folyamatos korszerűsítése elválaszthatatlanul hozzákapcsolódik a módszertani felügyelet korszerűsítéséhez, minőségének javításához. Ehhez a problémák folyamatos és elmélyült vizsgálata szükséges.

(Pásztor Ilona nyersfordítása alapján töm.: KENYÉRI Katalin)

IRODALOM

- 1 2/1970. (I. 20.) MT sz. határozat az Egységes Könyvtári Rendszer megszervezése általános rendelkezéseinek jóváhagyásáról a Bolgár Népköztársaságban = Sb. postanovleniã i zaporezdaniã na Ministerskiã savet na NRB, 1970. No.2. 6–11. p.
- 2 PEJCEVA, P.: A szakkönyvtárak módszertani irányítása Bulgáriában napjainkban = Teoriã i praktika na metodičeskoto rakovodstvo. S., NBKM, 1977. 77–93. p.
- 3 DAFINOV, Z.: A megyei módszertani irányítás formáinak és módszereinek általános jellemzése = u.o. 97–103. p.
- 4 A könyvtárak Megyei Igazgatóságainak szervezetére, tevékenységére és feladataira vonatkozó szabályzat = Buletin Komitet za kultura, 1979. No.2. 20–22. p.

A TÖRÖK VENDÉGMUNKÁSOKNAK külön videotékát nyitott a bielefeldi és a salzgitteri városi könyvtár. A salzgitterieknek mintegy 200, a bielefeldieknek több mint 100 török nyelvű filmjük van videokazettán (ismeretterjesztő és gyermekfilmek is), de még 1986-ban 4–6000 kazettára akarják növelni az állományt mindegyik könyvtárban. A törökök kevés hasznát veszik a német tévéadásnak, ezért háztartásaik 90%-ában van képmagnó, szemben a német családok 20%-os arányával.

DBI–Pressespiegel, 1985. szept.

„CSATLAKOZZ KATALOGIZÁLÁSI LÁZADÁSUNKHOZ” címmel rendezett konferenciát az USA közművelődési könyvtárainak katalogizálási szükségleteivel foglalkozó bizottsága. Egy megyei könyvtár képviselője a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerének tudálékosságát bírálta és saját, az amerikai átlagember szóhasználatához igazodó tárgyszórendszerüket propagálta. A másik két előadó az ellen tiltakozott, hogy a Tizedes Osztályozás újabb revíziói súlyos nehézségeket okoznak a szakkatalogusok szerkesztőinek.

LC Information Bulletin, 1985. okt. 28.